

Přehled
Pohled na školství v ukazatelích OECD
ročník 2003

Overview

Education at a Glance: OECD Indicators — 2003 Edition

Czech translation

Přehledy jsou překladem výtahů z publikací OECD.

K dispozici jsou zdarma v internetovém knihkupectví OECD na adrese:

www.oecd.org/bookshop/

Tento Přehled není oficiálním překladem dokumentů OECD.

ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT

ORGANIZACE PRO HOSPODÁŘSKOU SPOLUPRÁCI A ROZVOJ

Hlavní zjištění

Mnoho hlavních ekonomických ukazatelů se každý den mění. S některými málo výjimkami komentátoři hodnotí úspěch nebo neúspěch hospodářských politik podle čtvrtletních údajů nebo výročních ukazatelů růstu. Je složitější mít na základě tohoto způsobu hodnocení velkou radost ze školství, protože jak politika, tak ukazatele výkonnosti se posouvají vpřed spíše tempem ledovce. Pravdou je to, že novinový titulek týkající se výkonnosti našich dětí při čtení, matematice nebo přírodních vědách může vyděsit. Je však možná otázkou čtyř nebo pěti let, nebo celé generace, než politiky v této oblasti přinesou ovoce. Tato skutečnost nepřekvapí, uvážíme-li, že výsledky vzdělávání u studentů končících letos střední školu mohou být ovlivněny výukou v době, kdy okolo roku 1990 začali školní docházku, a to možná ve třídách, kde byli v šedesátých letech vzdělávání sami jejich učitelé.

Vzhledem k výdajům ve veřejném a soukromém sektoru přesto vzdělávání nejen že pohltí 5,9% HDP, ale je i klíčovým zdrojem v dnešní vědecky orientované společnosti. Neměli bychom tudíž sledovat jeho výkonnost pečlivěji? OECD po dobu více než deseti let na tuto potřebu reagovala shromažďováním spolehlivých ukazatelů, přičemž využívala srovnatelné údaje k vystopování některých dlouhodobějších trendů. Její výroční přehled nazvaný Pohled na školství, jehož nejnovější ročník byl právě vydán, sice potvrzuje pomalé tempo změn, ale zároveň jasně určuje jejich nasměrování.

Srovnání některých klíčových údajů pro období 2000/2001 a ukazatelů z doby před pěti nebo deseti lety ukazuje některé důvěrně známé skutečnosti. Vezměme úroveň výdajů. Ve 14 z 19 zemí OECD výdaje na vzdělávací instituce ve veřejném a soukromém sektoru v letech 1995 až 2000 reálně vzrostly o více než 5%, ale ve srovnání s počátkem devadesátých let měl nárůst ve výdajích na vzdělávací instituce tendenci zaostávat za nárůstem národního důchodu. Dánsko a Švédsko nadále vydávají na své vzdělávací systémy nejvíce svých veřejných prostředků, a sice 6,4 a 6,3% svého HDP. Jak v EU, tak ve Spojených státech dosahují veřejné výdaje výše 4,8% HDP, ale rozsáhlé výdaje na vzdělávání v soukromém sektoru (1,8% na vysoké školství a 0,4% na základní a střední školství) tlačí celkovou výši výdajů na vzdělávací instituce ve Spojených státech na 7,0% (oproti 5,3% ve EU) a přibližují ji k zemi s nejvyššími výdaji. Tou je nyní Korea, kde se opět odráží významné výdaje na vysoké školství v soukromém sektoru. Japonsko je nadále ve výdajích skromné (4,6%), a to i při započítání nadprůměrných výdajů v soukromém sektoru (1,2%).

Podíl populace navštěvujících školu se změnil výrazněji. Dřívější ukazatele z roku 1990 vykazovaly tendenci evropských zemí k větší účasti na vzdělávání v raném dětství, ale menší procento uchazečů o získání vysokoškolských kvalifikací než Spojené státy, Kanada či Austrálie. Tento model se však změnil. Celá řada evropských zemí včetně Spojeného království a některých severských zemí nyní vzdělává více než jednu třetinu mladých lidí až po úroveň univerzit. Současné počty přijatých uchazečů napovídají, že rozmach vysokoškolského vzdělání bude pokračovat. U čtyř

z deseti studentů opouštějících školu v roce 2001 existuje pravděpodobnost, že se v průběhu svého života zúčastní programů v rámci vysokého školství vedoucích k získání bakalářského nebo vyššího akademického titulu, přičemž na Novém Zélandu, ve Finsku, Švédsku, Polsku a Rakousku jsou to více než dvě třetiny. Tato skutečnost vyvolala značný tlak na financování vzdělání a v osmi z 22 zemí OECD výdaje na vysokoškolské instituce neudržely krok s rostoucím počtem uchazečů do té míry, že skutečné výdaje na jednoho vysokoškolského studenta od roku 1995 poklesly.

Pokud jde o úroveň vzdělání pracovní síly, účinek takového posunu je pouze postupný. Nárůst počtu absolventů mezi mladými lidmi před deseti lety například ovlivní přibližně jednu třetinu lidí, kteří jsou v současné době v produktivním věku. Tabulka 1 ukazuje, že v některých zemích nicméně došlo k významnému posunu v poměrném zastoupení vysoce kvalifikovaných mladých lidí. Procento vysokoškolského vzdělání mezi lidmi ve věku 25–34 let narůstá všude, ale obzvláště rychle v Rakousku, Belgii, Kanadě, Francii, Irsku, Koreji, Norsku, Španělsku, Švédsku a Spojeném království, což jsou země, které od roku 1991 zaznamenaly nárůst o dvojnásobek a plně nebo téměř plně se v tomto ohledu vyrovnaly Spojeným státům. Jak v Německu, tak ve Spojeném království měla na počátku devadesátých let vysokou kvalifikaci přibližně jedna pětina populace ve věku 25–34 let, ale zatímco tento poměr se v Německu příliš nezměnil, ve Spojeném království se nyní blíží jedné třetině. Tato skutečnost napovídá, že Německo se potýkalo s problémy při rozšiřování přístupu k vysokému školství, ale právě probíhající reformní snahy o nahrazení jednotného titulu po pěti nebo šestiletém studiu systémem více úrovní titulů může tuto situaci v nadcházejících letech změnit. Je však třeba vzít na vědomí, že tyto údaje měří vysoké školství zahrnující nejen úplně vysokoškolské tituly, ale celou řadu titulů nižší úrovně. Takové tituly jsou běžné zejména v Japonsku a do jisté míry vysvětlují značný podíl vysokoškolského vzdělání v rámci obyvatelstva.

Kromě neustálého rozšiřování vzdělávacích systémů je nápadných ještě několik dalších jevů.

Devadesátá léta byla desetiletím, kdy ženy předstihly muže pokud jde o dosažené vzdělání. U mladých žen ve většině zemí OECD je nyní vyšší pravděpodobnost, že získají titul na vysokoškolské instituci dříve než muži. Pouze ve třech zemích (Japonsko, Švýcarsko a Turecko) je taková pravděpodobnost výrazně vyšší u mužů. V minulosti byl lepší přístup ke vzdělání typický u mužů a dřívější ukazatele napovídají, že ještě v roce 1990 měli muži v polovině zemí poskytujících srovnatelné údaje vyšší poměrné zastoupení mezi absolventy vysokých škol. Nadále nicméně zůstává nerovnováha v zastoupení mužů a žen při volbě vzdělání a povolání, přičemž mladí muži na vysokých školách stále dávají přednost fyzice, matematice a technickým oborům a mladé ženy volí společenské vědy, zdravotnictví a pedagogické obory. V oblasti humanitních věd, umění, školství a sociální péče jsou v průměru více než dvě třetiny absolventů vysokých škol ženy, zatímco u matematiky a počítačové výuky je to méně než jedna třetina, ve strojírenských oborech, výrobě a stavebnictví méně než jedna čtvrtina. U mužů existuje rovněž vyšší pravděpodobnost získání kvalifikace v rámci postgraduálního studia, jako jsou například doktoráty. Dívky byly lepšími čtenáři až do svých patnácti let, a to v každé ze 43 zemí účastnících se průzkumu PISA (program pro mezinárodní hodnocení studentů) organizovaného OECD u patnáctiletých žáků v roce 2000. V polovině z uvedených zemí chlapci předstihli dívky v matematické gramotnosti, ale rozdíly v této oblasti byly mnohem menší a pokud jde o přírodní vědy, nebylo zde mnoho významných rozdílů. Ve 40 ze 43 zemí účastnících se průzkumu PISA patnáctileté dívky uváděly větší očekávání pokud jde o jejich budoucí zaměstnání, než chlapci. Vzhledem k současné situaci absolventů vysokých škol byla však očekávání chlapců mnohem častěji spojována s fyzikou, matematikou a technickými obory (v průměru 18% chlapců oproti 5% dívek), zatímco dívky častěji očekávaly povolání vztahující ke společenským vědám a zdravotnictví (20% dívek oproti pouze 7% chlapců).

Nejvýraznější rys, jímž se samotné školy odlišují od situace v roce 1990, je využití informačních a komunikačních technologií (dále jen „ICT“). Zatímco v roce 1990 většina středních škol ukončených maturitou teprve musela zavádět základní počítačové systémy pro vzdělávací účely, do dnešní doby už tak učinily prakticky všechny školy, přičemž Internet a email u většiny z nich přišel na řadu ke konci uvedeného desetiletí. Jak však ukazuje letošní ročník Pohledu na školství, situace v přijímání nových technologií zdaleka nebyla všude stejná. Podle tabulky 2 některé země jako Belgie (vlámská část), Dánsko, Finsko, Francie a Švýcarsko zavedly ICT na středních školách ukončených maturitou dříve, zatímco země jako Itálie, Korea a Španělsko tak učinily mnohem později.

Všeobecně řečeno, ty země, které financovaly ICT hned v ranných fázích, jsou i dnes při stejném financování nejštedřejší. Korea je však opačným příkladem, jelikož začala investovat až ve velmi nedávné době, ale nyní má v rámci zemí OECD jeden z nejnižších počtů studentů na jeden počítač. Dostupnost počítačů nicméně nezaručuje jejich efektivní využití. Ve 14 hodnocených zemích průměrně 63% studentů středních škol ukončených maturitou dochází do školy, jejíž ředitel uvedl, že nedostatek znalostí a kvalifikace učitelů je překážkou úspěšného využití ICT, přičemž ve Francii a Norsku toto číslo dosahuje 75% nebo i více.

V souhrnu tyto ukazatele nedávají jednoznačnou odpověď na přetrvávající otázku, který vzdělávací systém je nejlepší. Dávají však voleným zástupcům nástroj k určení oblastí investic a postupného zlepšování. Kromě toho jsou ještě užitečným orientačním bodem pomáhajícím každé zemi monitorovat vlastní pokrok ve srovnání s výkonností jiných a pomáhají tak podporovat pokrok v rámci našich vzdělávacích systémů.

Další významná zjištění tohoto ročníku zahrnují:

Nedostatek učitelů

- Ve 14 hodnocených zemích OECD uvedli ředitelé škol, že v průměru 12% učitelských míst (ekvivalenty plných úvazků) na středních školách ukončených maturitou je na začátku školního roku 2001/2002 neobsazených. Nedostatek učitelů byl uveden jako nejzávažnější v oblasti výpočetní techniky, matematiky, cizích jazyků, přírodních věd a technologií, ale mnohem méně je tomu v oblasti výtvarné výchovy, tělocviku a v hlavním výukovém jazyce.
- Ve 14 stejných zemích v průměru 14% učitelů na plný úvazek a 31% učitelů na částečný úvazek podle ředitelů nesplňovalo dnešní formální požadavky na kvalifikaci.
- V Belgii (vlámská část), Dánsku, Maďarsku, Norsku a Švédsku je najímání nových učitelů na středních školách ukončených maturitou obecně odpovědností školy, zatímco v Itálii, Portugalsku a Španělsku chodila pouze čtvrtina nebo méně studentů na střední školu ukončenou maturitou, jejíž ředitel uvedl podobnou odpovědnost.
- Nedostatek učitelů může přerůst v závažný problém v nadcházejících letech, kdy jejich poměrně značná část odejde do důchodu. V 15 z 19 zemí OECD je většina učitelů na základních školách ve věku 40 let a více a v Německu, Itálii a Švédsku je více než jedna třetina učitelů starších 50 let. Ve srovnání s rokem 1998 podíl učitelů ve věku 50 a více let narostl v rámci středních škol v průměru o 1,8% a ve Finsku, Německu, Irsku a Spojeném království o více než 4%.

Podmínky ke studiu a pracovní podmínky učitelů

- Průměrný počet žáků na základních školách je 22, ale pohybuje se v rozmezí od 36 žáků na jednu třídu v Koreji po méně než polovinu tohoto počtu v Řecku, na Islandu a v Lucembursku.
- Žáci ve věku od 9 do 11 let mají v zemích OECD v průměru 813 hodin povinné výuky ročně a 840 hodin plánované výuky ve třídě, zatímco žáci ve věku 12 až 14 let mají ročně téměř o 100 hodin více. V rámci uvedených zemí tvoří čtení a psaní ve výukovém jazyce, matematika a přírodní vědy v průměru přibližně polovinu povinných učebních plánů u žáků ve věku 9 až 11 let a 41% u žáků ve věku 12 až 14 let. Rozsah, v jakém místní a regionální orgány mohou upravovat obsah učebních plánů a rozvrh hodin se v jednotlivých zemích velmi liší.

- Plat učitelů středních škol neukončených maturitou uprostřed jejich profesní dráhy se pohybuje v rozmezí od méně než 10 000 US\$ v Maďarsku a Slovenské republice po 40 000 US\$ a více v Německu, Japonsku, Koreji, Švýcarsku a Spojených státech, a to z hlediska parity kupní síly. Platy učitelů středních škol však mají tendenci zaostávat za platy urbanistů, stavebních inženýrů, a výkonných úředníků s bakalářským nebo vyšším vysokoškolským titulem.
- V pětiletém období od roku 1996 do roku 2001 platy učitelů obecně rostly pomaleji než HDP na jednoho obyvatele, a to s výjimkou České republiky, Itálie, Japonska, Mexika a Nového Zélandu.
- Průměrný počet odučených hodin za jeden rok na státních základních školách činí 792, ale v rámci všech zemí OECD se pohybuje v rozmezí od 605 do 1139. Průměrný počet odučených hodin za jeden rok na středních školách neukončených maturitou činí 714, ale v rámci všech zemí OECD se pohybuje v rozmezí od 553 do 1182. Nařízení ohledně pracovní doby učitelů se v jednotlivých zemích liší. Ve většině zemí se na učitelích oficiálně vyžaduje odpracovat určitý počet hodin, zatímco v jiných je stanoven pouze počet vyučovacích hodin týdně.

Přeshraniční pohyb studentů

- V letech 1998 až 2001 se podíl zahraničních studentů zapsaných ke studiu v zemích OECD zvýšil o 16%.
- Na pět zemí (Rakousko, Francie, Německo, Spojené království a Spojené státy) připadá 71% všech zahraničních studentů navštěvujících školy v zemích OECD.
- V absolutních číslech představuje Řecko, Japonsko, Korea a Turecko největší zdroj zahraničních studentů pocházejících ze zemí OECD. Studenti z Číny a jihovýchodní Asie tvoří nejvyšší počet zahraničních studentů z třetích zemí.

Faktory související s výkonností studentů

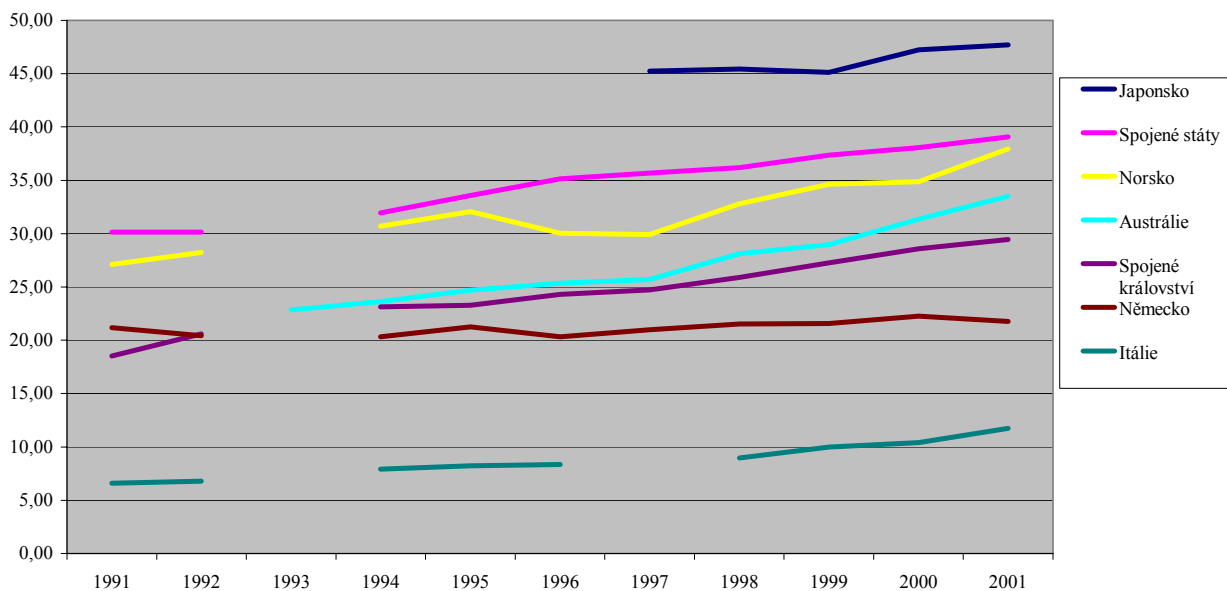
- Rozsah, v jakém studenti monitorují své vlastní vzdělávání úzce souvisí s čtenářskou gramotností. Významnými předběžnými ukazateli čtenářské gramotnosti studentů je rovněž jejich víra v to, že určitý cíl je dosažitelný bez ohledu na skutečnost, zda k takovému cíli mají dostatečné zdroje, či nikoliv, a zda věří že takový cíl stojí za vydanou energii.
- Nepřekvapuje skutečnost, že děti ve věku 15 let, které čtou širokou škálu tištěných materiálů, mají při tomto typu činnosti lepší výsledky než děti omezující se pouze na určitý typ tištěného materiálu. Zdá se, že denní četba časopisů, novin a komiksů, což je druh četby pravděpodobně školami hodnocený hůře než beletrie, je alespoň v určitých kulturních souvislostech účinným způsobem, jak se stát dobrým čtenářem.
- Nejen výkonnost při čtení, ale rovněž zájem o něj, se v jednotlivých zemích liší. Extrémy v této oblasti jsou Finsko (nejvyšší zájem) a Belgie, Německo a Španělsko (nejnižší zájem). V průměru mají ke čtení výrazně větší sklony dívky. Téměř ve všech zemích dívky rovněž při čtení vyjadřují vyšší stupeň sebepojetí (self-concept) než chlapci, zatímco v matematice je tomu naopak.

- Patnáctiletí, jejichž rodiče mají nejnižší postavení v zaměstnání, ale kteří intenzivně čtou, dosahují ve čtení lepšího bodového ohodnocení než studenti, jejichž rodiče mají vysoké nebo střední postavení v zaměstnání, avšak čtou málo. Všichni studenti věnující se čtení intenzivně dosahují v této oblasti bodového ohodnocení, které je v rámci OECD v průměru výrazně nad normálem, ať už je povolání jejich rodičů jakékoliv.
- Nižší výdaje na vzdělávací instituce nemohou být automaticky spojovány s nižší kvalitou vzdělávacích služeb. Například Austrálie, Finsko, Irsko, Korea a Spojené království, které mají v oblasti základních škol a středních škol neukončených maturitou průměrné výdaje na jednoho studenta, patří mezi země OECD s nejvyšší úrovní znalostí v klíčových předmětech u patnáctiletých studentů.

Návratnost investic do vzdělávání

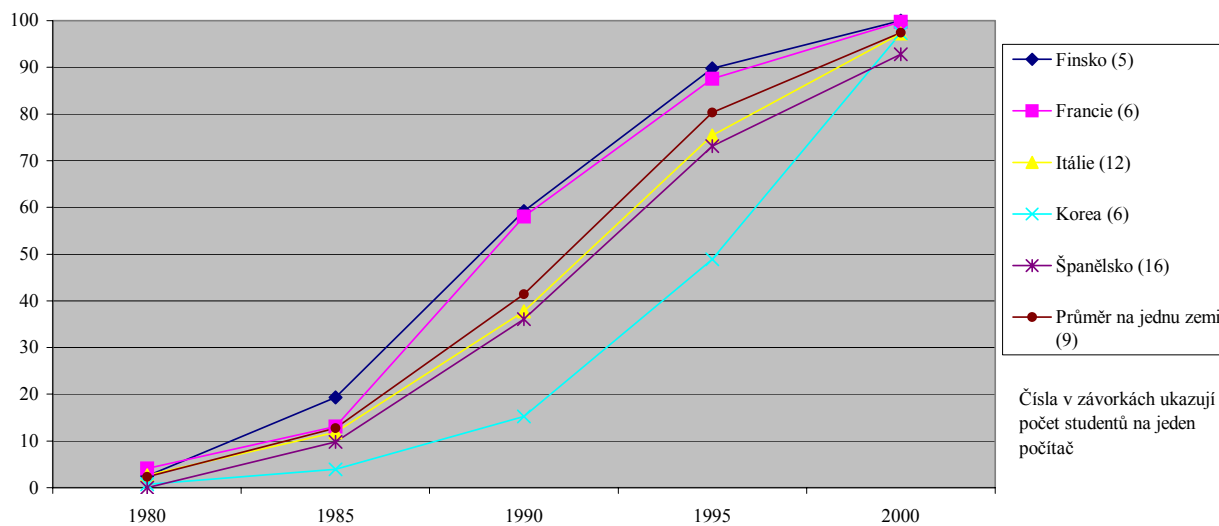
- Míra ekonomické aktivity pracovních sil spolu s úrovní vzdělání ve většině zemí OECD vzrůstá. S velmi ojedinělými výjimkami je míra ekonomické aktivity absolventů vysokých škol výrazně vyšší než stejná aktivita u absolventů středních škol ukončených maturitou. Rozdíl v případě míry ekonomické aktivity mužů je obzvláště výrazný mezi absolventy středních škol ukončených maturitou a absolventy bez maturity.
- Míra ekonomické aktivity pracovních sil u žen s nižším vzděláním než středoškolským s maturitou je velmi nízká. Kromě čtyř výjimek se ve všech zemích míra ekonomické aktivity u žen s vysokoškolským vzděláním blíží nebo překračuje 80%, nicméně až na jednu výjimku zůstává nižší než u mužů.
- Vzdělání a výdělky spolu očividně souvisí. Střední školy ukončené maturitou a postsekundární vzdělávání (kromě terciárního vzdělávání) jsou v mnoha zemích zlomovým bodem, po jehož dosažení je další vzdělání důvodem výrazně vyššího finančního ohodnocení. Ve všech zemích vydělávají absolventi vysokých škol podstatně více než absolventi středních škol a postsekundárního vzdělávání (kromě terciárního). Rozdíly ve výdělcích mezi vysokými školami a středními školami ukončenými maturitou jsou obecně výraznější než rozdíly mezi středními školami s maturitou a bez maturity, nebo vzděláním nižším.
- Analýza hlavních faktorů hospodářského růstu ukazuje, že vzrůstající produktivita pracovní síly se ve většině zemí OECD podílela alespoň na jedné polovině růstu HDP na obyvatele. Produktivita pracovní síly může být zvýšena několika způsoby a lidský kapitál v této rovnici hraje klíčovou roli, a to nejen jako vstupní prvek dávající do souvislosti celkovou výkonnost se vstupy, ale rovněž jako prvek určující míru technologického pokroku. Odhadovaný dlouhodobý účinek jednoho dodatečného roku studia na ekonomický výstup se v zemích OECD pohybuje v řádu 6%.

Tabulka 1: Procentní podíl obyvatelstva ve věku mezi 25 a 34 lety s vysokoškolskou kvalifikací (vybrané země)

Zdroj: *Pohled na školství v ukazatelích OECD ročník 2003*, tabulka A2.4.

Tabulka 2: Procentní podíl studentů navštěvujících v uvedených letech střední školy ukončené maturitou s přístupem k počítačovým aplikacím*
(a počet studentů na jeden počítač v roce 2000)

* Ve školách, kde byly zavedeny standardní textové a tabulkové aplikace jako výukový a studijní nástroj pro plánování, organizaci a hodnocení studijní činnosti.

Zdroj: *Pohled na školství v ukazatelích OECD ročník 2003*, tabulka D3.1.

Obsah původní anglické verze této publikace (bez příloh, seznamu polí, tabulek a grafů)

Úvod

- Pohled na školství, ročník 2003
- Obsah a hlavní body
- Další materiály

Průvodce čtenáře

Kapitola A: Výkonnost vzdělávacích institucí a dopad vzdělávání

- A1 Aktuální počty absolventů středních škol ukončených maturitou a dosažené vzdělání u dospělých
- A2 Aktuální počty absolventů vysokých škol, úspěšnost studentů a dosažené vzdělání u dospělých
- A3 Absolventi podle oboru studia
- A4 Čtenářská gramotnost žáků čtvrté třídy
- A5 Čtenářská gramotnost patnáctiletých žáků
- A6 Gramotnost patnáctiletých žáků v oblasti matematiky a přírodních věd
- A7 Jak se liší výkonnost studentů jednotlivých škol
- A8 Profily patnáctiletých čtenářů
- A9 Zájem patnáctiletých žáků o čtení
- A10 Samostudium u patnáctiletých žáků
- A11 Rozdíly mezi chlapci a děvčaty ve výkonnosti při studiu
- A12 Ekonomická aktivita pracovní síly podle dosaženého vzdělání
- A13 Předpokládaná délka studia, zaměstnanost a nezaměstnanost ve věku od 15 do 29 let
- A14 Výdělky a dosažené vzdělání
- A15 Návratnost vzdělávání, souvislost mezi lidským kapitálem a hospodářským růstem

Kapitola B: Finanční a lidské zdroje investované do vzdělávání

- B1 Výdaje na vzdělání jednoho studenta
- B2 Výdaje na vzdělávací instituce ve vztahu k hrubému domácímu produktu
- B3 Poměr mezi investicemi do vzdělávacích institucí ve veřejném a soukromém sektoru
- B4 Celkové veřejné výdaje na vzdělávání
- B5 Podpora studentů a domácností prostřednictvím státních příspěvků
- B6 Výdaje na instituce podle kategorie služeb a kategorie zdrojů

Kapitola C: Přístup ke vzdělání, účast a pokrok

- C1 Předpokládaná délka studia a podíl populace navštěvující školu
- C2 Nástup a předpokládaná délka studia na vysoké škole a účast na středoškolském vzdělávání
- C3 Zahraniční studenti na vysokých školách
- C4 Vzdělání a postavení mladých lidí v zaměstnání
- C5 Situace mladých lidí s nízkým vzděláním

Kapitola D: Studijní prostředí a organizace škol

- D1 Celková plánovaná délka výuky na základních a středních školách
- D2 Velikost tříd a poměr počtu studentů a učitelů
- D3 Využívání informačních a komunikačních technologií učiteli a studenty
- D4 Další vzdělávání učitelů a jejich profesní rozvoj
- D5 Platy učitelů na státních základních a středních školách
- D6 Délka výuky a pracovní doba učitelů
- D8 Věkové rozložení a podíl mužů a žen mezi učiteli a zaměstnanci ve školství

Tento *Přehled* je překladem výtahu z publikací OECD původně publikovaných pod těmito anglickými a francouzskými názvy:
Education at a Glance: OECD Indicators — 2003 Edition
Regards sur l'éducation: les indicateurs de l'OCDE — Édition 2003

© 2003, OECD

Publikace OECD a *Přehledy* jsou k dispozici v internetovém knihkupectví OECD
na adrese: www.oecd.org/bookshop/

Napište „overview“ (přehled) v poli „Title search“ na stránkách internetového knihkupectví nebo uveďte název anglické publikace (Přehledy jsou spojeny s originálními publikacemi v anglickém jazyce).

Přehledy připravuje Odbor pro legislativu a překlady při OECD,
Ředitelství pro veřejné záležitosti a komunikaci
e-mail: rights@oecd.org / Fax: +33 1 45 24 13 91

© OECD, 2003

Reprodukce tohoto *Přehledu* je povolena, jsou-li uvedena autorská práva OECD a název původní publikace.